

УДК 372

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛADOVA ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Аніщук А.В.

У статті розглянуто питання мовленнєвої компетентності фахівців дошкільного профілю, представлено аналіз сучасних наукових досліджень, присвячених даній проблематиці. Висвітлено проблеми впливу статевих належностей на розвиток мовлення й динаміки взаємодії дошкільників.

Реальним шляхом змін на сучасному етапі є впровадження в педагогічних університетах, як навчальних закладах нового типу, багаторівневої системи освіти. Багаторівнева освіта вбирає в себе ідеї демократизації, гуманізації, інтеграції, фундаменталізації та соціальної освіти, здійснює значний вплив на розробку мети, змісту і методичного управління педагогічним процесом, сприяє реалізації принципів нової парадигми освіти.

Демократизація стосується управління педагогічним процесом, актуалізує проблему культурного розвитку особистості, виступає передумовою формування потреби у самовираженні. Гуманізація сприяє реалізації особистістю своїх потенційних можливостей; висуває вимоги до формування у спеціалістів-педагогів готовності до здійснення культурно-гуманістичної функції. Гуманізація цілей і принципів вищої освіти спрямована на вирішення двох важливих завдань: забезпечення цілісності освіти й підвищення реальної цінності кожної навчальної дисципліни.

Закономірним результатом високого рівня реалізації міжпредметних зв'язків в освіті є інтегративність, яка забезпечує фундаменталізацію художньо-педагогічної підготовки, що ґрунтується на широкій гуманітарній, культурологічній, естетичній підготовці, забезпечує майбутньому фахівцю не лише об'єм знань і вмінь, а й освіченість вищу за попередню якість загальної педагогічної освіти, конкурентноздатність у професійній сфері [5]. Професійна освіченість виявляється в компетентності фахівця і формується на широкій загальноосвітній основі. Соціалізація освіти розглядається в контексті визначення педагогічної підготовки є складником професійної освіти майбутніх фахівців. Отже, багаторівнева система університетської педагогічної освіти має великі можливості в реалізації особистісно орієнтованої освіти, індивідуальному підході до розвитку особистості майбутнього фахівця.

Сьогодні в Україні гостро постала проблема навчання і виховання фахівців дошкільного профілю нової формації, які б характеризували-

ся високим рівнем професіоналізму, творчою активністю, педагогічною культурою, конкурентноспроможністю. Для цього необхідно створити науково обґрунтовану систему підготовки фахівця дошкільного виховання в педагогічних університетах.

У професійній підготовці студентів на соціально-гуманітарному факультеті НДУ імені Миколи Гоголя здійснюється підготовка фахівців з дошкільного виховання, де студенти отримують спеціальність "дошкільне виховання, практична психологія" та кваліфікацію: вихователь дошкільного віку, організатор дошкільного виховання, практичний психолог у закладах освіти. Фахівець дошкільного виховання повинен володіти високим рівнем загальної культури й компетентності, мобільністю, суб'єктивною готовністю до безперервної освіти, вмінням самовдосконалюватися творчим ставленням до педагогічної діяльності. Особливістю освіти на факультеті є те, що в професійній сфері, для якої здійснюється підготовка фахівця, виділяються напрями, спрямовані на розвиток особистості дошкільника, а саме: фізична, екологічна, художня, математична, мовленнєва компетентність дитини. Кожний з них передбачає реалізацію соціальної програми, яка відображає систему суспільних відносин і характер зв'язку між людьми в процесі діяльності. Забезпечення цих напрямків розвитку дошкільника потребує відповідної підготовки майбутніх фахівців, що є системним утворенням, спрямованим на реалізацію цілісного підходу до формування професійної та особистісної культури фахівця з дошкільного виховання.

Модернізація системи дошкільної освіти орієнтує на посилення уваги до активності особистості та створення належних умов для її реалізації в різних формах активності – соціально-моральній, емоційно-ціннісній, пізнавальній, мовленнєвій, художньо-естетичній, креативній.

Мовленнєвий розвиток дитини є одним з основних чинників становлення особистості в дошкільному дитинстві. За допомогою мови осо-

бистість отримує унікальні можливості не лише для свого пізнавального розвитку, а й умову для самовираження, самоствердження і самопрезентації себе як цілісної особистості. Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку визначається завданнями щодо створення оптимальних умов для якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, які виявляються в специфічних видах діяльності й пов'язані з комунікацією. Основним засобом розвитку мовлення дітей дошкільного віку є спілкування в різних його формах. Із розмаїття мовленнєвої діяльності дорослих дитина вибирає і засвоює необхідні їй для розв'язання комунікативних завдань конструкти, які сприяють налагодженню стосунків з довір'ям.

Отже, одним із важливих напрямів професійної підготовки фахівця дошкільного виховання є мовленнєвий. О.С. Ушакова розглядає мовленнєве виховання як взаємодію педагога і дитини, яка оволодіває рідною мовою. Ця проблема тісно пов'язана з педагогічним процесом, у ході якого здійснюється формування у дитини мовленнєвих умінь і навичок. На цій основі відбувається розвиток її мовленнєвої діяльності: розуміння суті слова і збагачення словника, засвоєння системи мовних понять і закономірностей в області морфології, словотворення, синтаксису, оволодіння звуковою культурою мовлення, формування зв'язного мовлення [3].

Мовлення педагога, за висловом В.О. Сухомлинського, – найважливіший педагогічний інструмент, засіб здійснення педагогічного спілкування. Тому кожний педагог має бути, у першу чергу, словесником. Спеціальна навчальна дисципліна "Теорія і методика розвитку рідного мовлення" є складником предметного блоку багаторівневої підготовки студента. У процесі вивчення навчальної дисципліни студенти знайомляться з метою та завданнями розвитку мови, вчать критично оцінювати методичну спадщину минулого; знайомляться з працями видатних учених Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.О. Леонт'єва, М.І. Лісіної, Д.Б. Ельконіна, Є.І. Тихонової та ін.; оволодівають системою науково-педагогічних ідей, теоретичних знань, практичних навичок і умінь, необхідних у роботі з дітьми раннього та дошкільного віку.

Упродовж навчального курсу майбутні педагоги збагачуються комплексом знань, умінь і навичок, на яких ґрунтується їхня професійна мовленнєва діяльність, формується професійно-мовленнєва готовність. Остання характеризується системою сформованих професійно-мовленнєвих знань, умінь, навичок і комплексом особливих індивідуально-психологічних якостей особистості. Майбутні педагоги повинні оволодіти комплексом чинників професійної мовленнєвої готовності: теоретико-методологічним, лінгвістичним, комунікативним, когнітивним, тех-

нологічним, проєктивно-прогностичним, корекційним, аксеологічним [1].

Зміст навчального матеріалу, його структурування враховують особливості професійної діяльності в системі дошкільної освіти та рівень, на якому здійснюється навчання. Курс "Теорія та методика розвитку рідного мовлення" розрахований на 216 годин, з них 60 – лекційних, 70 – практичних та 14 – лабораторних; читається протягом 4-6 семестрів і завершується екзаменом.

Мета практичних занять – узагальнення, систематизація, корекція знань, засвоєних студентами під час лекцій і самостійної роботи з першоджерелами; застосування отриманих знань у практичній діяльності. Лабораторні роботи є джерелом з'ясування певних явищ чи закономірностей через спостереження за процесами мовленнєвої взаємодії дошкільників з дорослими й однолітками та різні види експериментів у дошкільних закладах.

Мовленнєву підготовку студентів дошкільного відділення досліджувала Т.М. Котик. Предметом її експериментального дослідження стала організаційно-навчальна система, спрямована на формування професійно-мовленнєвих умінь студентів дошкільного факультету. Було визначено фактори, які ефективно сприяють формуванню професійно-мовленнєвої готовності майбутніх фахівців. Ці фактори включають структуру та технологію навчання, що побудовані з урахуванням таких принципів: професійно спрямованого підходу до організації навчання, диференційно-системного навчання мови, формування професійно-мовленнєвої готовності, інтеграції системно-описового та комунікативно-діяльнісного підходів до побудови навчальних курсів, дидактичного резонансу.

Якщо у попередні роки головна увага приділялася формуванню окремих мовленнєвих умінь і навичок на основі елементарних усвідомлень мовленнєвих явищ, то метою сучасної лінгводидактики на етапі дошкільного дитинства визначається виховання мовної особистості, яка вільно користується мовними засобами при сприйнятті та створенні висловлювань.

За визначенням українських лінгвістів С.Я. Єрмоленко і Л.І. Мацько, мовна особистість – це той носій мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає поняття й відповідні правила) чи репродукує мовну діяльність, а саме той, у кого виробилися навички активної роботи зі словом. Мовна особистість починається з пробудження індивідуальної мовотворчості, що забезпечує вільне самовираження. Мова шліфує, карбує думку, а оригінальна думка завжди здобуває визнання, коли вона втілена в досконалому інформативному, повноцінному, переконливому слові [2]. Слово повинно бути зрозумілим, виразним, небразливим, конструктивним, мати створювальний, а не руйнівний характер. Перед вихователем стоїть

завдання – навчити дитину відповідально ставитися до слів, які вона промовляє, будувати своє висловлювання так, щоб зміст його був зрозумілий слухачеві, формувати орієнтацію на слухача.

Таким чином, сучасний фахівець дошкільного виховання має не лише грамотно говорити, а й бути мовленнєво компетентною особистістю, яка вміє адекватно й доречно використовувати мову в конкретних ситуаціях, висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо, застосовуючи інтонаційні засоби виразності мовлення [1]. Мовленнєва компетентність педагога дошкільного закладу включає в себе лінгвістичну характеристику мовлення, а саме: словникове багатство (точність використання лексики, адекватність ситуації спілкування); граматичну правильність (зміна й узгодження слів у відповідності з мовними нормами, засвоєння синтаксису мовлення); фонетичну правильність та засвоєння різних форм мовленнєвого висловлювання [6].

Важливо не стільки те, чи правильно говорить дитина українською мовою на занятті, скільки те, чи хоче і може вона це робити поза ним. Якщо ні, то варто з'ясувати, чому саме так відбувається, і створити сприятливі умови, які заохочують дитину до спілкування українською мовою під час ігор, прогулянок, спілкування з товаришами, дорослими. Адже потреба виразити себе, поділитися думками й почуттями з оточуючими породжує у дитини активну мовленнєву поведінку, сприяє мовленнєвому самовираженню.

Зміст сучасної освіти зорієнтований на створення таких соціально-педагогічних умов, які сприяють реалізації та самоствердженню дитини. І щоб відповідати потребам часу, педагог повинен визначити такий стиль поведінки у виховному процесі, котрий би сприяв створенню мовних ситуацій, які б активізували усне висловлювання й розвивали у дошкільнят потребу у мовленнєвому самовираженні.

В умовах дитячого садка проблема становлення спілкування підміняється проблемою розвитку лінгвістичних компонентів мовлення. Основна увага приділяється мовленнєвому розвитку дитини, який включає в себе засвоєння мовних навичок: фонетичних, лексичних, граматичних, орфоепічних, стилістичних, у той час, як процесу формування мовленнєвого спілкування, вмінню адекватно й доречно користуватися мовою в конкретних ситуаціях не завжди надається належна увага. Така постановка питання обмежує можливості гармонійного розвитку особистості через формування комунікативних навичок і здібностей (уміння аналізувати ситуацію спілкування, сприймати і висловлювати найрізноманітнішу інформацію, включаючи й емоційну). Тому мовленнєва компетентність фахівця дошкільного закладу повинна включати в себе, поряд з лексичною, фонетичною, граматичною, також діалоговою та комунікативну компе-

тенції. Діалогова компетенція – це вміння відповідати на запитання, вести діалог, складати розповіді; комунікативна – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації; уміння орієнтуватись у конкретних соціально-побутових ситуаціях спілкування [1].

Аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що діти дошкільного віку не ставляться свідомо до форми мовленнєвого висловлювання, не аналізують процес мовленнєвого взаєморозуміння, не вміють свідомо користуватися мовою як засобом спілкування. Це пояснюється, передусім, відсутністю у досвіді дитини практики здійснення спільного з дорослим аналізу мовленнєвої комунікації. Нагромадження мовних одиниць, формування мовної бази для вираження думки не має самостійного значення у комунікативній діяльності дитини, оскільки в побудові зв'язних висловлювань кожний суб'єкт керується такими мотивами, як смисл мовлення, завдання висловлюваного, умови спілкування. Завдання вихователя полягає у тому, щоб створити такі умови, за яких у дитини виникне бажання висловлювати свої думки, почуття, настрої, ділитися ними з ровесниками та дорослими.

Виховання гармонійно розвиненої особистості без урахування статевої належності неможливе. Це стосується і мовленнєвого розвитку. Не слід чекати від хлопчиків і дівчаток однакових форм мовленнєвої активності, способів мислення, особливостей спілкування з однолітками та дорослими. Це залежить від того, що у хлопчиків і дівчаток по-різному формуються психофізіологічні функції, до яких належить і мовленнєва. Еспериментальні дослідження сучасних фахівців В.Д. Єремєєвої, Т.Д. Лоскутової, О.Л. Хризман показують певні відмінності нейрофізіологічних механізмів організації мовленнєвих функцій у хлопчиків і дівчаток в онтогенезі. Залежно від цього, мовленнєві здібності дітей різної статі мають свої особливості.

У наукових дослідженнях А.М. Гончаренко, В.Д. Єремєєвої, О.Л. Кононко, Т.Д. Лоскутової, Т.М. Титаренко, О.Л. Хризман встановлено, що дорослі по-різному будують характер розмови з вихованцями в залежності від статі дитини: хлопчиків орієнтують на предметно-інструментальні навички та уміння, дівчаток – на емоційно-регулюючу діяльність. Дівчатка трохи раніше за хлопчиків починають говорити (в середньому хлопчики відстають на 2-4 місяці), читати, писати, мають ширший запас слів, частіше вживають складні граматичні конструкції. У хлопчиків дещо інший словниковий запас, вони більше використовують вигук і дієслова, що свідчать про їхню активність, прагнення не спостерігати, а перетворювати, видозмінювати навколишній світ. Мова дівчаток швидше предметно-оцінювальна, містить більше іменників і прикметників, покликаних прикрашати, розцвічувати фрази.

Тому майбутні фахівці повинні знати психофізіологічні відмінності дітей різної статі на ранніх етапах онтогенезу. Знання вихователем особливостей мовленнєвих характеристик хлопчиків і дівчаток сприяє оптимальній організації навчально-мовленнєвого процесу в дошкільних закладах.

Перенесення центру тяжіння з методики розвитку мовлення на проблему формування мовленнєвого спілкування дозволить розвивати мовлення дітей як комплексну навичку вираження своїх думок [4]. У програмі курсу "Теорія та методика розвитку мовлення дошкільників" передбачений цей аспект. Тема "Мовленнєве спілкування як діяльність" розкриває сутність мовленнєвого спілкування, комунікативно-мовленнєві вміння й навички, мовленнєвий етикет дошкільника, культуру мовленнєвого спілкування.

На сучасному етапі мовленнєве спілкування дітей дошкільного віку досліджує І.О. Луценко. У посібнику "Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками" розкриті теоретичні аспекти проблеми спілкування як специфічної дитячої діяльності, особливості мовленнєвого спілкування дошкільників з дорослими й однолітками, вплив спілкування на розвиток мовлення дітей. В основу посібника покладена авторська концепція підготовки майбутніх вихователів до формування комунікативно-мовленнєвої діяль-

ності дітей дошкільного віку. Здійснювати управління таким видом діяльності неможливо без умінь педагогічного спілкування, умілого володіння мовленням. Але до останнього часу цей аспект педагогічної діяльності вихователя не знаходив належного відображення у навчальних дисциплінах лінгводидактичного циклу. І завдання даного посібника – забезпечити теоретичну, методичну, практичну й комунікативну підготовку студентів до формування комунікативно-мовленнєвої діяльності у контексті особистісно орієнтованого підходу до дитини.

Таким чином, управління комунікативно-мовленнєвою діяльністю передбачає сформованість індивідуального стилю педагогічного спілкування, педагогічне мовлення, яке включає ряд функцій: дидактичну, виховну, організаторську, експресивну, етичну, естетичну, функцію впливу; уміння бути мовленнєвим партнером дитині дошкільного віку.

Ураховуючи вище сказане, можемо зробити висновок, що названі проблеми можливо успішно розв'язати лише за умови, якщо їх реалізація забезпечуватиметься професійною компетентністю, особистісними якостями, високим рівнем мовленнєвої культури майбутнього фахівця дошкільного закладу.

Література:

1. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації / А.М.Богуш (уклад.); Інст змісту і методів навч. – К., 1997. – 110 с.
2. Ермоленко С.Л., Мацько Л.І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Початкова школа. – 1995. – №1. – С. 35.
3. Ушакова О.С. Развитие речи детей дошкольного возраста // Образование и общество. – 2002. – №6.
4. Кулачковская С.Е. и др. Учите малыша общаться с детьми и взрослыми: Методические рекомендации / Кулачковская С.Е., Ладывир С.А., Пироженко Т.А. – К., 1995. – 64 с.
5. Підкурманна Г.О. Художньо-педагогічна підготовка майбутніх фахівців дошкільного виховання в педагогічному університеті (системний підхід). – СПб.: НДІХ СПбДУ, 1998. – 277 с.
6. Пироженко Т.А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка Метод. рекомендации для преподавателей. – Киев, 2002.

SPEECH COMPETENCE AS A CONSTITUENT OF PRE-SCHOOL EDUCATION PROFESSIONALS TRAINING

A.M. Anishchuk

The article deals with the problem of the speech competence of pre-school education professionals. The author analyses modern scientific investigations on the problem, reveals the influence of sex of a person on the speech development and interaction dynamics of pre-school age children.